

JANKO KRÁĽ: ROZPRÁVKA O CHOROM KRÁĽOVI A ZLATOM VTÁČIKOVI (filozofické aspekty)

IVETA KRÁLOVÁ, Spišská Nová Ves

Z filozofických pozícií bola tvorbe Janka Kráľa v interpretačnej literatúre venovaná len parciálna pozornosť. Janko Kráľ je predstavovaný predovšetkým ako básnik štúrovej generácie, predstaviteľ radikálno-revolučného krídla slovenského romantizmu. Ako filozofujúcemu básnikovi sa Kráľovi zatiaľ pozornosť nevenovala. V predkladanom príspevku vychádzame z predpokladu, že dielo Janka Kráľa bolo nielen filozoficky inšpirované, ale tiež filozoficky inšpirujúce. V tejto súvislosti venujme pozornosť Kráľovmu chápaniu filozofie a náboženstva, ktoré implikuje jeho báseň *Chorý kráľ*.

Boj svetového zla a dobra v tejto básni autor presúva do rámca slovenského folklóru. Možno práve preto, aby naplnil požiadavku poetiky romantizmu, podľa ktorej umelecké dielo by malo byť výrazom nielen básnikovej individuálnosti, ale aj národného charakteru. Autor je tu menej priamy, ba je dokonca alegorický. Umožňuje mu to použitie „rozprávkovvej formy“. Báseň sa považuje za najdlhšiu v tvorbe Janka Kráľa aj napriek tomu, že jej chýba zakončenie. Literárni historici zastávajú názor, že básnik tento literárny žáner (veršovaná rozprávka) kompozične nezvládol, a preto sa zriekol dokončenia. Nás ale zaujíma myšlienka, ktorú autor v básni sleduje. Formou, ktorú sme si pre interpretáciu útvaru vybrali, je interpretácia na základe sémantiky názvu básne. Odkrytím alegorického významu titulných slov súčasne odkryjeme myšlienkový zámer autora.

Hneď prvé slovo signalizuje informáciu o žánri, teda že zrejme pôjde o rozprávanie, kde dobro zvíťazí nad zlom, kde sú prítomné nadprirodzené sily, kde je mnoho symboliky, v ktorej je ukryté množstvo ponaučení a ľudovej múdrosti. Prítomnosť kráľa, ktorý je chorý, a vtáčika, ktorý je zlatý, navonok len upevňuje predstavu, že čitateľa čaká niekoľko príjemných chvíľ strávených pri jednej z nekonečného množstva rozprávok. Táto informácia však nie je pravdivá. Rozprávka slúži ako „pozadie“, ako forma. Téma je výsostne realistická, priamo vyvierajúca zo spoločenskej situácie, ako ju vidí autor. V tejto súvislosti by sme mohli konštatovať, že básnik istým spôsobom zmiešava svet fantázie a svet reality.

Čo je tu „rozprávkové“? Všetky atribúty rozprávkového žánru sú v básni prítomné. Text sme si pracovne rozčlenili na dve časti – časť kráľa a časť synovia. Autor ich atribúty plne uplatňuje hlavne v druhej časti, kde rozpráva o putovaní kráľovských synov za zlatým vtáčikom. Prvá časť nesie skôr znaky reality. Tu Janko Kráľ spôsobom sebe vlastným vykresľuje krízový stav „kráľovskej krajiny“. Za „chorým kráľom“ sa totiž skrýva chorá krajina, chorá spoločnosť, chorý svet. Medzi chorobou kráľa a životom jeho kráľovstva je priama súvislosť:

„Dakoľko už rokov ležím
a ešte nič, len choroba.
Ledva dýcham, ťažko mi je
vždy ma v prsiach viacej kole
čo deň, čo noc väčšie bôle“ ([1], 217).

Podobne chorý je aj život jeho krajiny:

„svet mi je oblačný,
všetko pusté, vždy strašnejšie.
Svet je ako čierna tabla,
nevidím na ňom literu –“ ([1], 227).
„svet je pustý, svet je tmavý,
ľudia len sprostí ostali.“ ([1], 228).

Situácia je vykreslená naozaj tými najčiernejšími farbami. Ľudia vidia pred sebou vlastnú záhubu, vedia o nej, no nemôžu proti nej nič urobiť, len čakať. Ani samotná smrť, samotný zánik nie je taký hrozný a strašný ako zomieranie, ako proces zanikania. Život človeka je veľmi ťažký, nahľadáva ho choroba, ktorú ľud nedokáže jednoznačne diagnostikovať. Na neznámu chorobu nie je známy ani liek. Zavládla maximálna beznádej, averzia a rezignácia. Svet sa stal bezvýchodiskovým prepadliskom. Choroba sveta sa prejavuje biedou, chudobou a žobrotou.

Chorý kráľ volá na pomoc vedu, cirkev a filozofiu, ale choroba neustupuje. Obviňuje lekárov z neschopnosti a korupcie:

„Vraj, kto má zomrieť, ten zomrie –
Preč ho hneď tak nenecháte,
ale zo všetkých možných síl,
ak môžete, len ciciate.“ ([1], 218).

Lekári neuzdravujú – napchávajú si vrecká a bohatnú na tých, ktorí ich potrebujú. Obviňuje cirkevnú inštitúciu:

„Koľko ráz v chorosti myslím
na farára, na pátera,
toľko razy ma zatrasie,
ale len slov pustých miera,
kopa ako hŕba hnoja
o časnosti, o večnosti,
a to všetko také pusté,
že niet väčšej bláznivosti.“ ([1], 220).

„Maškarády – vaša viera!“ ([1], 221).

Básnik vidí kňazov ako šarlatánov, ktorí svoju nemohúcnosť zastierajú slovami o posmrtnej blaženosti. Obviňuje aj filozofiu. V týchto riadkoch je ukryté jeho ponímanie fenoménu filozofie. Janko Kráľ uvažuje o možnostiach filozofie pri „liečení“ chorej spoločnosti. Čo môže urobiť filozofia pre spoločnosť? Janko Kráľ konfrontuje ambície filozofie s potrebami sociálnej reality. Chorý kráľ privoláva filozofiu a filozofov na pomoc slovami:

„Podťte teraz, filozofi,
čo celý svet pretriasate,
ukážte tuto, čo znáte.
Máte vy silu ... tvoriacu,
ako šabl'u vybrúsenú,
máte rozum bez štrbiny,
zlomte bolesť neskrotenú.
Zahojte mi moje rany,
vy tajomstvá v rukách máte
svetov veľkých, ja som malý,
ja som malý, málo treba,
aby moje zhojiť rany.“ ([1], 223).
„Vravíte, že zákon znáte,
teraz liek na rany dajte.“ ([1], 224).

Filozofi jeden po druhom predstupujú pred kráľa, aby ho presvedčili, že je to práve ich filozofická koncepcia, ktorá bude liekom pre choré kráľovstvo. Kráľ načúva, nádejá sa, no napokon sklamaný konštatuje:

„Priepať miesto poľahčenia,
mrak pustý miesto spasenia,
mrak pustý ako ich tváre,
čo sú viac podobné pare
ako životu -
- to je zlosť,
keď nie zlosť, to je šialenosť,
vydávať sa, že zákon znám
keď ho falošne prekrúcam,
keď znám na inšie obrátiť
reči, keď nemá síl to zrobiť!“ ([1], 226).

Podobne ako napríklad P. J. Šafárik (v básni *Slavomilov sen* alebo J. Kollár (v práci *O literárnej vzájomnosti*) považuje aj Janko Kráľ dobovú filozofiu len za abstraktnú „špekulatívnu konštrukciu“ odtrhnutú od života, pohybujúcu sa v priestoroch „prázdnych pojmov“ a pod.

Filozofia len hovorí, no nie je schopná skutkov. Má vlastný svet a vlastnú, vykonštruovanú pravdu. Janko Kráľ požaduje spojenie filozofie so životom, aby filozofia

skutočnosť nielen poznávala, ale aby prispievala aj k jej premene. V tejto súvislosti poznamenáva:

„i tak na to len znanie,
aby raz prešlo do skutku.“ ([1], 227).

Pôvodným poslaním týchto troch „obžalovaných“ je pomáhať ľuďom, robiť im život krajším, zdravším, lepším. Tragika momentálnej situácie je v tom, že tí, ktorí mali pomáhať, uvrhujú svojim konaním ľud (národ) do čoraz hlbšej a hlbšej priepasti. Z nej je čím ďalej tým ťažší návrat. Celá prvá časť je obrazom skazenej spoločnosti. Možno ju charakterizovať slovami chudoba, bieda, utrpenie, tma, pustatina, strach, zderstvo, klam, príživníctvo, bolesť, muky, trpkosť, hnus a pod. Autor vo svojom kráľovi zosobňuje všetky choroby sveta. Jeho kráľ trpí za všetku zlobu a nepravosť. Choroba sa navonok prejavuje stratou nádeje:

„Vezmem nôž, všetko zapľujem,
zakľajem pustote hnusnej
a v minúte sa prepadnem.“ ([1], 221).

Kto teda pomôže človeku „vyzdraviť“? Ani lekár, ani kňaz, ani filozof. Ostáva už len jeden spôsob. Človek si musí pomôcť sám. Hľadať a nájsť liek sám, vo svojom vnútri.

Čo Jankovi Kráľovi symbolizuje zlatý vtáčik? Zjavuje sa ako riešenie problematickej situácie. Zdá sa nám dôležité, že autor necháva prísť s týmto riešením „ducha“. Zjavuje sa v situácii, keď kráľ kľáči a modlí sa pred oltárom:

„Ty si ten, ktorý trpíš?
Vyslaný som k potešeniu -
jeden liek ťa spasíť môže,
spasíť dušu utrápenú.“ ([1], 229).

Boh vnukol kráľovi pomocou ducha rozuzlenie problému. Je ním spev zlatého vtáčika. Zlatý vtáčik je symbolom. Tak ako chorý kráľ je symbolom chorého národa, zlatý vtáčik znamená oslobodenie sa z osídľel choroby. Osídla niečo sputnávajú, a to, čo je spútané, treba pustiť na slobodu. Len tak možno prinavrátiť svetu vieru a nádej ako predpoklady rovnosti a spravodlivosti. Rozprávkový zlatý vtáčik je ťažko dosiahnuteľný. Kto ho chce dosiahnuť, musí prekonať veľmi veľa náročných prekážok a musí preukázať veľmi veľa dobrej vôle, srdečnosti, ochoty a pokory. Len tak sa môže podariť prinavrátiť kráľovstvu zdravie v podobe šťastného života. V rozprávkach tými najčistejšími a zároveň najsilnejšími bytosťami bývajú spravidla najmladší potomkovia svojich rodičov. Aj Janko Kráľ necháva úspešne zdolávať prekážky na ceste k vytúženej méte najmladšieho kráľovského syna. Jeho dvaja bratia sú neúspešní a na ceste za svojim cieľom hynú pre svoju kráľovskú hrdosť a neschopnosť pochopiť tých najbiednejších. Avšak ten, kto chce oslobodiť svoj ľud, musí mať nielen rozum, ale aj srdce. Srdce, ktoré je otvorené aj pre najposotnejších. Len taký človek môže vyvieť svoju krajinu z nešťastia, zbaviť ju prekľatia a raz a navždy oslobodiť. Janko Kráľ takto vykresľuje postavu osloboditeľa svojho utrápeného národa.

Rozprávka o chorom kráľovi a zlatom vtáčikovi bola napísaná v období rokov 1844 – 1845. Človek je obeťou aj vinníkom zároveň. Človek je plný neistoty a pochybnosti o sebe samom. Človek môže existovať bez „zlatého vtáčika“, no nie naplno. Jeho život je prázdny, neúplný, smutný, nešťastný. Tak ako všetko zelené potrebuje k svojmu životu slnečný svit a vzduch, človek potrebuje „zlatého vtáčika“. Človek z túžby po šťastnejšom živote, v ktorom si bude sám pánom, zavrhol čistú, úprimnú vieru. No v takomto stave zisťuje, že to nie je to, čo chcel dosiahnuť. Nie je to tá sloboda, po ktorej tak túžil. Človek má, čo chcel, no opäť nie je spokojný. Spev „zlatého vtáčika“, to je vláda **ducha**. **Duch** ako aktívny princíp pristupuje ku všetkému predmetnému svetu, teda aj k človeku, a ten „oduševňovaním“ dostáva pravý, ozajstný zmysel.

Autor v *Rozprávke o chorom kráľovi a zlatom vtáčikovi* podal koncepciu skutočného človeka cez motív hľadania. Básnikovi ležia na srdci viac ako politické záležitosti sociálne problémy slovenského ľudu. Dokonca sa tu núka myšlienka, či autorovi nešlo o akúsi formu kritiky popredných predstaviteľov rodiaceho sa slovenského národa. Veď so svojim učiteľom Ľudovítom Štúrom sa nezhodol práve v otázke priority nacionálnych či sociálnych požiadaviek. V takom prípade by reprezentanti slovenskej politiky preferujúci nacionálny prístup zodpovedali dvom starším synom, ktorých cesta za vytúženým cieľom skončila predčasne práve pre neschopnosť na sociálnom poli problematiky. Kliatby zbaví národ len ten, kto dokáže nebyť slepým a hluchým aj k potrebám najchudobnejších vrstiev.

Autor prezentuje svoj názor na filozofiu aj náboženstvo. Celkom odsudzuje a pranieruje tie filozofické disciplíny, ktoré sa nezaúčujú o skutočný život, ale existujú len na abstraktnej, resp. špekulatívnej úrovni. Podľa Janka Kráľa teda nie sú schopné konkrétneho činu, na ktorý nielen Slovensko, ale aj svet čaká.

Aj vzťah básnika k náboženstvu je značne kritický, ale dôležité je, že Janka Kráľ „páli“ formu, v akej náboženstvo existuje. Kritizuje daný stav, no pritom niekde v hĺbke svojej duše sa spolieha na všemocného kresťanského boha. Prekáža mu forma, v akej Boha ľudia prijímajú, a na zodpovednosť volá kňazov i ostatné cirkevné inštitúcie. Tam niekde medzi riadkami môžeme čítať jeho túžbu po „čistom náboženstve“ ([2], 57).

Prítomné sú tu myšlienky J. J. Rousseaua o sociálnej nerovnosti. Kráľ prítomné spoločenské antagonizmy túži zlikvidovať hoci aj násilím. Prostriedkom na dosiahnutie cieľa mu je predstava čistého náboženstva, ktoré jediné je schopné stvoriť ríšu skutočnej spravodlivosti.

Je tu evidentná aj analógia s mladohegelovským postojom k náboženstvu, ktorý spočíva v odmietnutí Ježiša Krista ako nadprirodzenej osobnosti a ktorý evanjeliá označuje za zámerné fikcie s charakterom donucovacej sily a falošnej predstavy o spoločnosti. Kráľ nepopiera existenciu Boha – nie je ateistom. Jeho postoj je anti-teistický. Popiera len jeho schopnosť vládnuť nad človekom a svetom.

O Jankovi Kráľovi by bolo asi prirodzvané hovoriť ako o jednom z popredných predstaviteľov slovenskej filozofie minulého storočia. Janko Kráľ sa svojim vlastným spôsobom vyrovnával s filozofiou svojej doby. Kráľ nepripúšťa špekulatívne formy myslenia. „Človek je pán sveta“ a všetky jeho produkty mu majú slúžiť a napomáhať k lepšiemu

životu, nie zavádzať do rôznych abstraktných vízií. Preto je tu cítiť úsilie o etablovanie filozofie a o prepojenie náboženstva so životom.

Janko Kráľ sa tak javí ako veľký humanista svojej nepokojnej doby.

LITERATÚRA

- [1] KRÁĽ, J.: Rozprávka o chorom kráľovi a zlatom vtáčikovi. In: Súborné dielo. Bratislava 1959.
[2] BODNÁR, J.: Filozofia národného obrozenia. In: Slovensko – Kultúra II. časť. Bratislava 1980.

Iveta Kráľová
Tomášikova 6
052 01 Spišská Nová Ves
SR

OPRAVA

Vinou zhoršenej komunikácie s technickou redakciou časopisu sa v posledných číslach vyskytlo viacero nepresností:

v č. 5/1996:

- na s. 322 vo 4. riadku zdola má text správne zniet': „...., no vo filozoficky neadekvátnom podaní môže byť táto teória zavádzajúca...“
- na s. 325 v 10. riadku zdola má text správne zniet': „.... v rámci možných svetov...“
- na s. 326 v 9. riadku zhora má text správne zniet': „.... je slávny...“

v č. 6/1996:

- na s. 362 vo 4. riadku zdola má text správne zniet':
výrok „x e P“ k typu 0
- na s. 369 v 12. riadku zhora má byť správne οηη ογ

v č. 7/1996:

- na s. 473 v 11. a 15. riadku zdola a na s. 474 v
6. a 8. riadku zhora má byť správne meno Fridrich von Hügel
v príslušných pádoch.

Čitateľom i autorom sa ospravedľujeme a v budúcnosti sa vynasnažíme podobným nepresnostiam predchádzať.

Redakcia

Na žiadosť autora recenzie **Nad jednou otázkou** z č. 7/1996 prosíme čitateľov, aby si v 2. riadku zdola na s. 490 opravili autorom nesprávne uvedené meno Marxov na **Hegelov**.

Autor sa čitateľom ospravedľuje